

Sed audi Plinium, lib. VII, cap. XLVIII: « Hesiodus fabulose, ut reor, multa de hominum ævo referens, cornici novem nostras attribuit ætates, quadruplum ejus cervis, id triplicatum corvis. Et reliqua fabulosius in phœnice, ac nymphis. » Idem, lib. VIII, cap. XXXII: « Vita cervis, inquit, in confesso longa post centum annos aliquibus captis, cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat, adopertis jam cute in magna obesitate. Febrium morbos non sentit hoc animal: quin et medetur huic timori. Quasdam nos principes feminas scimus, omnibus diebus matutinis carnem ejus degustare solitas, et longo ævo caruisse febris. »

Mansuetudo ergo, æque ac sobrietas et lætitia, religiosos et sanctos facit longævus. Unde sanctus Chrysostomus, lib. II *Contra vituperat. vitæ monast.* docet monachos vivere sanos, ac ob victus temperantiam, agrestium, ut ait, instar animantium vigere, ac vegeto esse corpore; cum e contrario divites et delicati, qui vulgo habentur beati, velut in cæno jacentes, molliores sint, podagræ, chiragræ, catarrhis, aliisque morbis obnoxii, ideoque brevis ævi. Et S. Hieronymus lib. II *Contra Jovin.* docet abstinentiam corpori tuendo conferre, vitamque prorogare, idque ex edicorum aphorismis confirmat.

Est hæc duodecima timoris Dei dos et laus, od timentes faciat longævus; quia arceat tres ævi radices, scilicet, gulam et utramque bilem, flavam et atram, puta, choleram et melancholiam: hæc enim multos immature enecat et occidit.

26. IN THESAURIS SAPIENTIE INTELLECTUS (id est intelligentia), ET SCIENTIE RELIGIOSITAS, — id est, scientia religiosa, sive religio sciens et prudens, non ignorans et errans, qualis est superstitio, ut dixi vers. 16. Hic versus non est in Græco, sed ei similis subditur vers. 31. Sensus est, q. d. Sapientia est locuples et opulenta, ingentes habet thesauros: thesauri ejus sunt spiritales, puta, intelligentia, qua ornat, locupletat et replet intellectum, ac omnes virtutes (has enim secum quasi comites et pedissequas adducit religio, Deique cultus), quibus ornat repletque voluntatem, atque ex thesauris hisce suis utraque depromit, eaque suis studiosis affatim elargitur.

Nota: Siracides hæc tria, scilicet: sapientiam, timorem Dei, religionem, quasi pro uno et eodem sumit; quia intelligit sapientiam practicam, quæ in honesta actione et vitæ sanctitate, puta, Dei cultu consistit, uti jam sæpius dixi: unde illi per antithesin opponens peccata et peccatores, subjicit:

EXSECRATIO AUTEM PECCATORIBUS SAPIENTIA. — Quocirca hanc antithesin clarius Tigurina ita vertit: « Thesauris sapientiæ inest intelligentia, scientiæque sanctitas; sed scelerosis exsecrationi est sapientia. » Hinc eandem antithesin disertè exprimens subdit Noster:

27. TIMOR DOMINI EXPELLIT PECCATUM. — « Siv quod jam admissum est, sive quod tentat intrare. Expellit sane illud quidem pœnitendo, hoc resistendo, » ait S. Bernardus *De Diversis affectionibus animæ.* « Timor enim Domini expellit peccatum, » tum præteritum per contritionem, ad quam excitat timor, id est metus et reverentia Numinis; tum præsent et futurum: cavet enim, ne Numen tantum offendat, quod acerrime judicat et vindicat omne peccatum. Ita Rabanus. Maxime vero expellit peccatum impatientiæ et murmuris, ne homo, cum in hoc mundo affligitur, et multa tristitia patitur, impatiens fiat, Deoque obmurmuret; sed ei cum submissione et metu et reverentia se subdat et resignet. Unde timorem ita definit Clemens Alexandrinus, II *Strom.*: « Timor est cautio rationi consentanea, et ejus quod lædit declinatio, » juxta illud *Isaie* XXVI, 17: « A facie tua, Domine, concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum. » Pro quo Sanctus Cyrillus vertit: « Propter timorem tuum, Domine, nos uterum gessimus, et parturivimus, et gravidi fuimus super terram. »

Græca habent: « Timor Domini expellit peccata; perseverans autem averit iram; » Tigurina: « Religio Domini peccata depellit; et tandiu præsens est, arceat iram. » Nam, ut ait S. Basilius *in initium Proverb.*: « Sicut cruci affixus movere nec manus potest, nec pedes: sic qui timore Domini configitur, extra illius nutum nequaquam movetur. » Timor ergo Dei est crux vitiorum. Et Tertullianus, I *De Cultu feminarum*: « Qui præsumit, inquit, minus veretur, minus præcavet, plus periclitatur; timor fundamentum salutis est. » Quidni ergo pariat salutis fructum? « Præsumptio impedimentum timoris; utilius ergo, si speremus (id est, timeamus, ait Pamelius) nos posse delinquere; sperando enim timebimus, timendo cavebimus, cavendo salvi erimus. » Causam subdit:

NAM QUI SINE TIMORE EST, NON POTERIT JUSTIFICARI. — Sic quoque legit Clemens Alexandrinus, I *Pedagog.* cap. VIII, pro quo Græca habent: « *ὁ σὺν θυμῷ ἀδίκος* (alii, *θυμὸς ἀδίκος*, id est, iracundia injusta) *ὁ δὲ ὑποτακτικὸς δίκαιος θύειται*, id est, vir iracundus non poterit justificari, id est, in justitia conservari. Audacia enim, eique affinis ira, opponitur et contraria est timori, ut docent Ethici. Igitur, qui sine timore est, idem est quod audax, animosus, iracundus. Sicut ergo timor frenat et coerceat impatientiam, murmura, cæteraque peccata: ita audacia et ira frenos dirumpens in impatientiam, murmura et quælibet peccata, velut equus indomitus, prorumpit et ruit. Hoc est, quod subdit:

IRACUNDIA ENIM ANIMOSITATIS ILLIUS, SUBVERSIO ILLIUS EST. — Græca, « nam ruinam ei creat ipsius ad iram proclivitas; » ruit enim audax et iracundus quasi effrenis in sua damna, puta, in maledicta, jurgia, blasphemias, etc., quibus sibi pœnas ingentes conciliat. Unde sanctus Ephrem, tract. *De Panoplia*: « Ira, ait, est velut anceps gladius:

no momento perimit eum, quem percudit, sicut scriptum est: Momentum enim furoris, ruina illius. » Græcum enim *πονη* multa significat, scilicet, declinationem, divergentiam, proclivitatem; item momentum, puta, lancis ad imum vergentis inclinationem, nutum, declivitatem, propensionem: proprie enim de lancibus stateræ dicitur. Porro dicitur momentum, ira; quia ira parum durat, juxta illud: « Ira furor brevis est. » Sed eadem creat ruinam longam, ut patet si quis in ira aliquem vulneret, occidat, etc. Huic opponens patientem, subdit: « Usque in tempus sustinebit patientem. »

Possunt tamen hæc generalius accipi, et cuivis peccato adaptari. q. d. Qui nimis afficitur suis peccatis et concupiscentiis, videns legem Dei sibi obsistentem, illi irascitur: quæ ira facit eum animosum ad peccandum, ut suis cupiditiis indulgeat; sed hæc animositas subversio ejus est, quia præcipiat eum in ruinam, puta, in mortem animæ præsentem et æternam. Ita Palacius et Rabanus.

Moral. Hic nota hanc esse decimam tertiam timoris Dei vim et laudem insignem, quod expellat peccatum, ut licet nos validissimi hostes, puta, mundus, caro et dæmon, ad peccata propellant; nos tamen ab iis cohibeat, et hæc omnia vincat timor Dei; quia eum summe reveretur: primo, ut Deum; secundo, ut summum omnium dominum; tertio, ut amantissimum patrem; quarto, ut sponsum charissimum; quinto, ut amicum fidelissimum; sexto, ut judicem et vindicem severissimum.

Quocirca timens Deum, dum ad peccandum sollicitatur, dicit cum Joseph: « Quomodo possum malum hoc facere, et peccare in Deum meum? » Gen. XXXIX, vers. 9. Nam, ut sapienter ait Symmachus epist. ad Imperatores (quæ habetur lib. II, epist. S. Ambrosii): « Plurimum valet ad metum delinquendi, præsentia religionis urgeri. » Et cum Susanna: « Melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini, » Daniel. XIII, 23. Et cum Psalte *Psalm.* CXVIII, 101: « Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua. A judiciis tuis non declinavi; quia tu legem posuisti mihi. » Et cum Job cap. XXXI, 1: « Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partem haberet in me Deus desuper, et hereditatem Omnipotens de excelsis? Nonne ipse considerat vias meas, et cunctos gressus meos dinumerat? » Et vers. 14: « Quid enim faciam, cum surrexerit ad judicandum Deus? et cum quæsierit, quid respondebo illi? » Et vers. 23: « Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, et pondus ejus ferre non potui. »

Hinc Theodoretus lib. I *De Curand. Græc. affect.* timorem Dei comparat cum potione amara, sed purgativa: illo enim peccatorum moribidi humores, præsertim flatus superbiæ et animositatis, exhauriuntur, et sanitas menti restituitur. « Timor

Dei, inquit, medicamentum est optimum, quod ex malis (suppliciis) et ex bonis conficitur, sicut in theriacis accidit. » Beda *in Proverbiis*: « Ubi, inquit, non est timor Dei, ibi regnum est peccati: ubi vero est timor Dei, ibi est regnum Dei et sanctitatis. » Quocirca S. Joannes Baptista, vox clamantis in deserto, non nisi timorem Dei clamabat, ut eum hominibus imprimeret. *Matth.* III, 7: « Progenies viperarum, inquit, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? » Quin et Christus apud *Matthæum*, X, 28: « Timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam. » Quapropter sapienter dixit Clemens Alexandrinus lib. II *Strom.*: « Fides est prima ad salutem inclinatio, post quam timor est, et spes, et pœnitentia. » Et aliquanto post: « Qui timorem damnant, ille legem etiam insectantur; quod si legem, clarum est, quod et Deum, qui legem dedit. »

His consentiunt ea, quæ apud B. Athanasium loquitur S. Antonius: « Formido (inquit) iudicii, et pœnarum timor horridus, lubricæ carnis incentiva dissolvit, et ruentem animam quasi ex aliqua rupe sustentat. » Idem sentit S. Basilius homil. 8 *in Psalm.* XXXII: « Necessario, inquit, velut introductorius ad pietatem timor assumitur; dilectio vero deinceps succedens a timore scientiæ adoptata perficit. » Plenius homilia 9 *in Psalm.* XXXIII: « Timor, ait, salutaris, et timor sanctificationem faciens, qualis sit, vis exponam? Cum ad peccatum aliquod progredi voles, cogita mihi horrendum illud et non ferendum Christi iudicium, » et cætera, quæ deinceps subdit, cum concludit: « Hæc time, et hoc timore eruditus animam a concupiscentia ad hæc mala, velut freno quodam relide. » Porro Chrysostomus, hom. 15 *ad Pop. Antioch.*, gehennæ metum etiam in anima hominis justi, militem ait esse fortem et armatum, qui fures et latrones, omnesque hostes longissime a domo arceat.

Quocirca Ambrosius in *psalm.* CXVIII, *serm.* 21. scribit beatos martyres inter ipsa carnificum supplicia positos, timore gehennæ ante oculos mentis propositæ, earum pœnarum vicisse timorem, qui a carnificibus incutiebatur. At sanctus Hieronymus, epist. 22 *ad Eustoch. de Custod. virg.* se ait gehennæ metu solitudinem ac durissimæ vitæ genus elegisse. Nec dubitat sanctus Augustinus, lib. *De Grat. et lib. arb.* cap. XVII, hunc timorem gehennæ, Dei donum appellare. Certe Cassianus, *Collat.* 11, cap. XXVIII: « Est, inquit, gradus eujusdam profectus, ut dum vel pœnarum metu, vel præmiorum spe incipimus vitia declinare, ad charitatis gradum transire possimus. » Omnes vero Gregorius, homilia 26 *in Evang.*, hortatur, ut futurum iudicium timeant, antequam veniat. Rursus, hom. 34: « Prava mens, ait, si non prius per timorem evertitur, ab assuetis vitis non emundatur. » Nec frustra toties timoris dignitas ac præstantia in sacris Litteris extollitur: « Beatus vir, inquit David, qui timet Dominum; in man-

dati ejus vult nimis. Potens in terra erit semen ejus; generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitiæ in cæmo ejus; et justitia ejus manet in seculum seculi.»

29. USQUE IN TEMPUS SUSTINEBIT PATIENS. — Græce, *ἀνεξέταται*, id est, *sustinebit*; pro quo Romani legunt, *ἀνεξέταται*, quod primo, sicut potest pro *ἀνεξέταται*, id est, *sustinebit*, *tolerabit*, *perferet*, *perdurabit*. *Secundo*, verti potest, *resistet*, *reluctabitur*, scilicet, *tentationi*. *Tertio*, *adhærescet*, velut unguibus affixus, scilicet, suæ patientiæ, eamque mordicus retinebit. *Quarto*, complectetur, mutuoque complexu sibi astringet, tum suam crucem, tum suam patientiam, quasi sponsam sibi electam et dilectam. Opponit *θυμωδῆς*, id est, *audaci*, *impatienti*, iracundo, *μακροθυμοῦν*, id est, *longanimem* et *patientem*; quod hic ad tempus sustineat adversa quælibet, spe gloriæ cælestis; ille illico iis resistat, eaque excutere satagat, ideoque lites et rixas concitet. Unde de patiente ait:

ET POSTEA REDDITIO JUCUNDITATIS. — Legit Interpres, *ἀναδίδωμι εὐφροσύνης*, jam legunt, *ἀναδίδωμι εὐφροσύνην*, id est, *pullulabit*, et quasi de terra exorietur, ac germinabit ei *lætitia*; *ἀναδίδωμι* enim, id est, *reddo*, capitur pro *ἀναδιδάσκω*, id est, *pullulo*, *germino*. Est metaphora apposita et elegans ab arboribus, quæ in hieme patiuntur gelu, nives, frigora, iisque spoliata foliis et frondibus quasi canescunt et emoriuntur; sed tunc introrsum vires suas recipiunt, ut omnis calor cogatur in radicem, qua e terra humorem sugant: itaque radix fœta et graviora, in vere quasi radiis solis vivificata germinet, et in lætas frondes, flores et fructus erumpat. Pari enim modo patientes in adversis, quasi in hieme, introrsum per patientiam se recipiunt in animæ penetralia, ibique vires succumque patientiæ, humilitatis, cæterarumque virtutum colligit, quæ mox parient ei meritos lætitiæ et gloriæ fructus. Hisce enim Deus remunerabitur et præmiabit ejus dolores et patientiam. Justus est ergo instar palmæ plantatæ «secus decursus aquarum, quæ fructum dabit in tempore suo,» id est, in tempore novissimo, ait S. Augustinus in *Psal. i.* Unde Tigurina vertit: «Qui patientes usque ad tempestivatem, præstabit tolerantiam, et postea exorietur ei lætitia,» *q. d.* Vir justus tentatus et afflictiis patientiis sustinebit, usquequo transeat afflictionis tempus; tunc pro illa succedet tempus hilaritatis: sicut enim nocti succedit dies, hiemi ver, tempestati tranquillitas, pluviae et caligini serenitas; ita tentationi jucunditas.

Congrua ergo et illustris est hæc metaphora ab arbore, cujus truncati rami, exusta folia, vix remanet stipes, ut putetur exsuccus, et non nisi ignibus et prius hiemali tempore; at eadem appetente vere revirescit ac repullulat. Nullus igitur animo cadat, etiam hiernis oppressus et velut sepultus tribulationum rigoribus; Deo iterum fiante, ac bene prosperante, repullulabit, duplo

amplioribus bonis cumulatus, ut contigit S. Job. Exemplo apum apposite idipsum illustrat Urbanus IV, Pont. in *Psal. l.* qui exstat tom. i. Biblioth. SS. Patrum: «David, inquit, de persecutoribus suis dicit, *Psal. cxvii*: Circumdederunt me sicut apes. Apes enim, etsi inferant punctiois dolorem, amantur tamen; quia mellis dulcedinem administrant: sic et persecutores meos, Domine, amare volo, et punctiones, quas mihi amarum conatibus inferunt, contribulato spiritu tolerare, ut mellita jucunditas subsequatur. Nam per quemdam Sapientem audio, Domine, te dicentem, quod usque in tempus sustinebit patientes, et postea redditiō jucunditatis.»

Alludit Siracides ad Habacuc II, 3: «Si moram fecerit, expecta illum; quia veniens veniet, et non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: justus autem in fide sua vivet.» Et ad *Isaiæ lxi, 3*, ubi Christus ait se missum et unctum Spiritu sancto: «Ut consolaretur, inquit, omnes lugentes in Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, palliam laudis pro spiritu mœroris.» Vide ea quæ utrobique dixi. Hoc est, quod canit Psalter: «Expecta Dominum, viriliter age: et confortetur cor tuum, et sustine Dominum,» *Psalm. xxvi, 14*. Et Aggæus cap. II, 7: «Adhuc unum modicum est, etc., et veniet desideratus cunctis gentibus.» Et Christus vadens ad mortem, *Joan. xvi, 17*: «Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me.» Et vers. 22: «Vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum: et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.» Quocirca sapienter Tertullianus libr. *De Patientia*: «Idoneus, inquit, patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est: si damnum, restitutor est: si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. Quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem!» Hoc significat et *redditiō*.

30. BONUS SENSUS (id est, vir sensatus et patientes) USQUE IN TEMPUS ABSCONDET VERBA ILLIUS (id est, sua, *q. d.* Reprimet suam iram et impatientiam, ne in verba iracunda et maledica prorumpat): ET (id est, idcirco) LABIA MULTORUM ENARRABUNT SENSUM ILLIUS, — *q. d.* Multi laudabunt et celebrabunt ejus prudentiam et sapientiam, quam in patientia ostendit. Unde Græca habent, «idem (patientes) verba sua tempestive supprimet, et labia multorum (hoc enim est *πολλῶν*, pro quo Romana legunt *πιστῶν*, id est, *fidelium*) consilium ejus prædicabunt.»

Hæc est decima quarta timoris Dei laus. Ita S. Monica, ait S. Augustinus, IX *Confess.* cap. IX: «Noverat non resistere irato viro, non tantum facto, sed ne verbo quidem. Jam vero refracto et quieto, cum opportunum videret, rationem facti sui reddebat, si forte ille inconsideratius commotus fuerat.» Hæc patientia et silentio jugem cum eo habuit pacem, tandemque eum ad Christum convertit.

31. IN THESAURIS SAPIENTIA SIGNIFICATIO DISCIPLINE. — scilicet, est; græce *παράβολαι ἐπισήμους*, id est, *in thesauris sapientiæ sunt parabola scientiæ*. Parabolæ ab Hebræis vocantur sententiæ graves, abdicæ, doctæ, prudentes, quæ docent et dicant. quomodo vita honeste, prudenter et sancte juxta Dei legem et disciplinam sit instituenda. Has quasi res pretiosas et gemmas in suis thesauris habet sapientia, indeque eas promit, et suis doctoribus communicat.

32. EXSECRATIO AUTEM PECCATORI, CULTURA DEI. — Græce, *ἐξοσθένια*, id est, *religio*, *pietas*, *cultus Dei*, quem docet sapientia et disciplina, quique consistit in timore et amore Dei, uti dixi vers. 26 (et sic patet antithesis hujus hemistichii cum præcedenti: disciplina enim est cultura Dei): hic enim versus cum illo, licet verbis nonnullis discrepet, re tamen et sensu est unus et idem. Unde Tigurina vertit: «In thesauris sapientiæ latet scientia (Vatablus, *allegoria*; alii, *æigmata*; alii, *parabolæ*, græca enim est *παράβολαι*): sceleroso vero est pietas exsecrabilis.» Vox parabolæ significat, qualis fuerit, et esse debeat sermo et doctrina sa-

piantum, nimirum, *parabola scientiæ*, id est, scita, prudens, arguta: hæc enim in supellectile sapientiæ, et in illius thesauris reconditissimis nihil est pretiosius vel illustrius.

Dicitur autem, *significatio disciplinæ*; quia non debet parabola rem aperte ostendere, sed tantum sub obscure significare. Et hujus obscuritatis causam subjicit; quia peccator exsecrabitur sapientiam, et ocludet aures, si clare illi salutaria de moribus probis consilia ingeras: qua de causa Christus suam sapientiam Phariseis, eorum taxans vitia, et carnalibus Judæis ingerebat per parabolas, *Matth. xiii*. Sic Salomon suam sapientiam conscripsit et inscripsit: «Parabolas, quæ succinetis brevibusque sententiis ingentes et perfectos continent sensus,» inquit Origenes *Prolog. in Cantica*.

Post hanc sententiam in vetusto codice Græco subjungitur ista: «Timor Domini, donum a Domino; etenim eximie dilectionis vias constituit.» Ut appareat multis modis hunc librum fuisse coagmentatum: prior enim sententiæ jam dictæ pars continetur vers. 23, posterior vers. 14.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA DOCET SAPIENTIAM ACQUIRI PER JUSTITIAM.

33. FILI, CONCUSPISCENS (legit Interpres, uti et S. Augustinus in *Speculo*, ac Complut. *ἐπιθυμῶντες*, cum accentu in penultima: sed Romana editio Græca, S. Hieronymus in cap. X *Osee*, S. Hilarius in *Psal. i*, et S. Augustinus XXII *Contra Faust.* cap. LIII, legunt, *ἐπιθυμῶντες*, cum accentu in antepenultima: id est, *concupisti*, cum nota interrogationis: sed eodem redit sensus) SAPIENTIAM, CONSERVA JUSTITIAM (græce *ἐντολῆς*, id est, *præcepta*, *mandata*, *q. d.* Fili, si concupiscis ambisque sapientiam, observa Dei mandata: hæc te recto calle ducent ad sapientiam). ET DEUS PRÆBEBIT ILLAM TIBI. — tanquam sibi fideli amico, pio et obsequenti. Nam «in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis,» *Sap. i.* Justitia ergo hic generalis intelligitur, quæ consistit in observatione omnium mandatorum Dei: hæc enim hominem facit et denominat justum. Sic Psalter toto *psal. cxviii*, docet veram sapientiam sitam esse in lege Dei, ejusque custodia.

Id symbolice significatum fuit in matrimonio Jacob, qui prius duxit Liam, deinde Rachelem: Lia enim significat laboriosam justitiam; Rachel speciosam intelligentiam. Ita docet S. Augustinus XXII, *contra Faustum*, cap. LIII: «Prior est, inquit, in recta hominis eruditione labor operantis quæ justa sunt, quam voluptas intelligendi quæ vera sunt. Ad hoc valet, quod scriptum est: Concupisti sapientiam? serva mandata, et Dominus præbebit illam tibi. Mandata utique ad justitiam pertinentia: justitia autem, quæ ex fide est, quæ inter tentationum incerta versatur, ut pie cre-

dendo quod nondum intelligit, etiam intelligentiæ meritum consequatur.» Et mox: «Proinde in his, qui flagrant ingenti amore perspicuæ veritatis, non est improbandum studium, sed ad ordinem revocandum, ut a fide incipiat, ut bonis moribus nitatur pervenire quo tendit. In eo quippe quo versatur, virtus est laboriosa: in eo vero quod appetit, luminosa sapientia. Illi ergo respondeatur: Pulchrum est quidem quod desideras, et amari dignissimum; sed prius nubis Lia, et postea Rachel. Ardor ergo iste ad id valeat, ut ordo non recusetur; sed potius toleretur, sine quo non potest perveniri ad id quod tanto ardore diligitur. Cum autem perventum fuerit, simul habebitur in hoc sæculo, non solum speciosa intelligentia, sed et laboriosa justitia.» Sic S. Marcella, ait S. Hieronymus, ep. *ad Principiam*, sequebatur illud Psalter *Psal. cxviii*: «A mandatis tuis intellexi, ut, postquam mandata complexisset, tunc se sciret mereri intelligentiam Scripturarum.»

Est hic tertia capitis pars, qua post encomium sapientiæ et timoris Dei, modum esse assequendi præscribit, puta, justitiam, quæ sita est in observatione mandatorum Dei: timor enim Dei parit justitiam; justitia parit sapientiam. causam subdit dicens:

34. SAPIENTIA ENIM ET DISCIPLINA (supple, est) TIMOR DOMINI. — *q. d.* Via et modus acquirendæ sapientiam est justitia, sive observatio mandatorum Domini; quia sapientia est timor Domini, vel certe connexa cum timore Domini, ex quo ori-

tur iustitia et observatio mandatorum. Ubi nota: Hæc tria, sapientia, timor Domini, observatio mandatorum, ita inter se connexa sunt, ut ubi est unum, ibi sint reliqua duo, et quantum crescit unum tantum crescant reliqua duo: crescente ergo timore crescit observatio mandatorum, crescit et sapientia practica: « Quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ increpatio disciplinæ. » *Prov. VI, 23.* Et: « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua, » *Psal. CXVIII, 18;* et vers. 105: « Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. » Vice versa, quantum crescit observatio mandatorum, tantum crescit et timor amorque Dei, ac proinde tantumdem crescit et sapientia, juxta illud: « Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me; quia mandatis tuis credidi, » *Psal. CXVIII, 66.* Quocirca Job cap. XXXIII, 28: « Ecce, ait, timor Domini ipsa est sapientia: et recedere a malo, intelligentia; » quia, scilicet, sapientia practica, cum sita sit in actione honesta, sita pariter est in timore Dei, qui excitat ad omne honestum, ut vere sit sapiens, qui timet Deum, ejusque legi obedit.

Nota: Hæc tria, scilicet, sapientia, timor Domini, observatio mandatorum, si proprie et per sumantur, distinguuntur, sicut pater, filius, pos; aut sicut prudentia, virtus, et ipsa actio virtutis. Nam sapientia est dictamen sapientiæ, quod dictat timendum esse Deum, ejusque mandata observanda. Timor deinde timet Deum, ac stimulat timentem Deum, ut ejus mandata observet. Unde tertio, timens Deum impulsus hoc timore mandata observat. Sic prudentia dictat amandam vel exercendam esse virtutem. Ex quo dictamine homo excitatur ad eam amandam, ut eam habitualiter possideat. Virtus deinde habitu possessa movet et stimulat eam possidentem ad exercendas actiones virtuosas. Igitur sapientia generat timorem Dei, timor generat observationem mandatorum: sicut prudentia generat virtutem, virtus generat actiones virtuosas; et sicut pater generat filium, filius gignit nepotem.

Hinc sequitur primo, hæc tria inter se esse connexa ita ut unum quodlibet sine aliis duobus consistere nequeat.

Dices: Potest esse sapientia sine timore, et prudentia sine virtute, ut patet in impiis; hi enim prudenter judicant esse sobrie vivendum, imo in particulari hic et nunc temperandum sibi esse a vino, ne se inebriant; et tamen dulcedine vini illecti intemperanter bibunt, seseque inebriant.

Resp. Hi habent prudentiam quamdam speculative, et quas, in abstracto; non tamen habent veram sapientiam et prudentiam practice practice, quæ actu imperat et elicit opus virtutis. Sicut enim pater dicitur, non qui potest generare filium, sed qui actu generat; et sicut gratia efficax non dicitur, nisi quæ persuadet voluntati consentium: sic pariter sapientia et prudentia vera, effi-

cax et actualis non est, nisi quæ persuadet voluntati, ex eaque elicit actum virtutis. Causa enim in actu, et effectus in actu semper sunt simul: implicat enim causam causare effectum, et tamen effectum ab ea non produci. Igitur, ubi est vera et practica sapientia, ibi est timor Dei, et observatio mandatorum; atque ubi est vera et practica prudentia, ibi pariter est virtus et exercitium virtutis.

Sequitur secundo, ex eo quod hæc tria ita connexa sint, ut semper pari passu incedant, quod quantum crescit unum, tantum crescant et reliqua duo; quantum ergo crescit sapientia, tantum crescit timor et amor Dei; et quantum crescit timor et amor, tantum crescit observatio mandatorum.

Sequitur tertio, ex hac indissolubili horum trium connexione, quod sicut sapientia et prudentia crescens producit majorem timorem et virtutem, atque hæc majores virtutum actus: ita vice versa majora virtutum opera faciunt crescere, et intendat habitum timoris et virtutis; et hic intendat habitum sapientiæ. Unde commune Philosophorum et Theologorum axioma est, actus intensos intendere habitum virtutis. Ac fides docet actus præsertim intensiores virtutum supernaturalium mereri, et secum afferre augmentum gratiæ, charitatis et virtutum: sic fumus producit flammam, et flamma vicissim auget fumum. Quare non mirum, Siracidem hic nunc docere, quod sapientia pariat timorem et justitiam; nunc vice versa quod timor et justitia pariant sapientiam; quia, scilicet, ejus augmentum merentur et secum afferunt.

Sequitur quarto, licet hæc tria præcise sumpta distinguantur modo jam dicto, tamen propter intimam eorum connexionem commiseri, confundi et sæpe pro eodem sumi; sic enim prudentia ab Ethicis sæpe sumitur pro ipsa virtute, quam dictat et imperat: tunc enim prudentia vocatur non tantum dictamen prudentiæ, sed ipsa actio prudens, quæ non est alia quæ virtus. Est synecdoche, vel metonymia. Simili modo Siracides hic sæpe commiscet et confundit sapientiam cum timore et justitia: quia sapientiam dilatat, et sumit non tantum pro dictamine sapientiæ, sed pro sapienti opere timoris et amoris Dei, quod ipsa imperat et producit. Unde vers. 20 ait: « Plenitudo sapientiæ est timere Deum; » et hoc vers. ait: « Sapientia et disciplina timor Domini, » et multa similia. Hæc valde nota, ut videas hic non committi circulum a Philosophis damnatum, atque concilium multa loca, quæ alioqui videntur esse contraria et inextricabilia.

Siracides hanc sententiam, uti et alias multas, mutuatus est a Salomone *Proverb. xv*, ubi cum dixisset Salomon, vers. 32: « Qui abjicit disciplinam, despiciat animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis; » causam sui dicti subjicit vers. 33, dicens: « Timor Domini, disciplina sapientiæ; » Hebr. « Timor Domini, eruditio sapientiæ; » Septuaginta

quos sequitur Siracides: « Timor Domini, disciplina et sapientia. » *d.* « Qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis, » id est cordatus est et sapiens, sicutque mentis dominus, quia talis habet timorem Dei: hic enim timor hominem disciplinæ et eruditioni subjicit, *q. d.* Nihil aliud liberam et sui juris humanæ mentis naturam, disciplinæ, id est directioni, correctioni et correptioni legis aut rectoris, cui cura et custodia legis incumbit, subdere et subjicere potest, nisi Dei timor. Hic enim « super omnia se superposuit, » *Eccli. xxv, 14,* adeoque mentem ipsam sibi, legique Dei subjugat: hanc vero ut occupavit, arbitrio suo regit et impellit, itaque fit id quod subdit Salomon: « Et gloriam, » quam affert Dei lex et sapientia, « præcedit humilitas, » quia quis humiliter se subjicit Dei legi et disciplinæ.

35. ET (ID) QUOD BENEPLACITUM EST ILLIS (EST) FIDES ET MANSUETUDO. — Græce clarius et brevius: *ἡ εὐδονία αὐτοῦ πίστις καὶ πραΐτης*, id est grata sunt ei fides et mansuetudo; quia in his duobus quasi cardinibus veritur omnis Dei lex, timor, cultus, sapientia et prudentia. Fides, id est fidelitas, in actione consistit, eamque dirigit; quia facit ut fideliter præstemus officia, quæ tam Deo et proximis, quam quæ nobis ipsis debemus; mansuetudo in passione cernitur, ut scilicet mansuete omnia adversa, quæ patimur, toleremus. *Εὐδονία* Græcis est benevolentia, beneplacitum, voluntas, puta, id quod Deus vult, in quo sibi complaceat, quod ei gratum est, de quo delectatur, et quasi patitur.

Unde, ET DEUS ADIMPLEBIT THESAURUS ILLIUS, — qui hæc duo habet, ut ostendat quam illa ipsi sint grata et beneplacita; implebit, id est, plenos ei afferet thesauros honorum, tum spiritualium, tum corporalium; sic enim *ἵνα impleat* pro plenum facere, vel plenum afferre, passim hoc libro sumitur, uti dixi vers. 22. Hoc est quod ait S. Jacobus cap. III: « Quis sapiens et disciplinatus inter vos? Ostendat bonam conversationem in mansuetudine sapientiæ. » Vere Rabanus: « Omnis honorum vita, ait, tranquilla est. Unde virtus et sapientia Dei, Christus suos docuit dicens: Discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris, *Matth. XI.* Et apte dicitur, quod implet thesauros illius: quia qui vere timet Deum, non potest esse sine fide et bonis operibus, quæ timentem Deum sacris virtutibus implent, et faciunt eum acceptabilem esse Deo. Unde in Ecclesiaste, cap. II, scriptum est: Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, et scientiam, et lætitiarum; peccatori autem dedit afflictionem et curam superfluum. »

36. NE SIS INCREDIBILIS (id est, incredulus, hoc est, primo, inobediens, rebellis, contumax) TIMORI DOMINI, — ut respuas ea quæ timor Dei agenda esse dictat. Unde aliqui legunt: « Contumax ne sis et incredibilis. » Ubi *ἵνα contumax irrepsit* ex interpretatione et commentario alicujus interpre-

tantis *ἵνα incredibilis*; secundo, ne sis incredulus, id est, diffidens, *q. d.* Ne diffidas, cum in difficultates aliquas incideris, vel egestate premeris (unde Regia addunt, *ἐνδουλιος οὖν*, id est, cum es egeus), te per timorem Domini inde liberandum, protegendum et salvandum, quasi Deus nolit, aut non possit tibi succurrere, ideoque ad opem dæmonis, puta, ad sagas et magos, vel ad hominum auxilia et solatia Deo diffusus confugas. Tigurina vertit: « Religioni Domini parere ne recuses, inops, nec ad eam ficto animo accesseris. »

ET NE ACCESSERIS AD ILLUM (timorem Domini, et consequenter ad ipsum Dominum) DUPLICI CORDE, — hoc est, non sincere, sed fide et hypocritice, simulans exterius coram hominibus te velle Deum colere, illi fidere et obedire; cum interius in corde illi diffidas, et obstrepas. Patet ex sequentibus. De duplici corde plura dicam cap. II, 14. Transit a timore et sapientia ad ejus contrarium scilicet hypocrisin, ut illam per contrarium illustret; dixerat enim vers. 33, viam ad sapientiam esse justitiam, id est, observationem mandatorum Dei; nunc qualis ea esse debeat, ostendit, scilicet vera et sincera, non ficta et hypocritica; hypocrisis enim omnem veritatem, veramque justitiam, obedientiam et virtutem enervat et elidit.

37. NE FUERIS HYPOCRITA IN CONSPECTU HOMINUM (ut fingas te timere Deum, religiosum esse, devotum et sanctum, ac glorieris te ab iis talem haberi et prædicari. Quidam ex græco vertit: « Ne sis actor tragediæ seu comediæ, ne sis histrio, nec mimus ad ora hominum. » Hypocrita enim, dum aliam et aliam personam induit, est velut mimus et histrio. Tigurina more suo libere vertit: « Ne te conformes ad sermones hominum »), ET NON SCANDALIZERIS IN LABIIS TUIS. — Græce: « Attende labiis tuis, » ne, scilicet, per ea loquendo, tuamque sanctitatem ostentando, et prædicando, scandali et ruinæ tibi sis causa, quod Noster vertit: « Et (id est, ut) non scandalizeris in labiis tuis; » scandalum enim est offendiculum, casus et ruina.

Hypocrisis symbolum est struthio, de quo hunc apologum scitis gnomis variegatum textit Cyrillus lib. II. *Apolog. moral.* cap. XXII, cujus titulus: *Contra eos qui gaudent tantum videri, cum non sint*: « Struthio, inquit, positus inter aves, gloriæ cupidus, sed existentiæ vacuus, ostentationis vento mox alarum altioribus sparsis velis, majores se pennas habere gloriabatur. Cui aves dixerunt: Vanus quidem apparentiæ cortex, quem substantiæ medulla intus non implet, et propter hoc si alarum sublimium pennosa jactantia sursum corde levaris, earumdem potentia ventilatus, jam corpore nos præcede majori. Quo dicto, illis avolantibus, cum ipse terrestrior mole prægravatus in terra retineretur, subridens pompasum desuper corvus clamavit et dixit: Struthio frater, ubi est pennarum superbia? At ille respondit: Nimirum pedum gravitas impedit, cum volandi vis adsit. Cui corvus: Etsi asinus pes ponderat, cur tamen